

КОСИНСЬКА Є. В.,
аспірант кафедри кримінально-правових
дисциплін
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-2-28>

ВТЕЧА З МІСЦЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО З-ПІД ВАРТИ: ОСНОВНІ ДЕТЕРМІНАНТИ

У статті розкрито поняття та зміст детермінантів злочинності у кримінально-виконавчих установах. Встановлено основні різновиди детермінант втеч із місць позбавлення волі або з-під варти: соціально-правові, соціально-економічні, організаційно-управлінські, соціально-психологічні та технічні. Проведено аналіз головних причин та умов, що спонукають засуджених (ув'язнених) до вчинення втеч.

Ключові слова: детермінація злочинності, причини й умови вчинення втеч, детермінанти втеч із місць позбавлення волі або з-під варти, соціально-правові, соціально-економічні, організаційно-управлінські, соціально-психологічні та технічні чинники.

В статье раскрыто понятие и содержание детерминант преступности в уголовно-исполнительных учреждениях. Установлены основные разновидности детерминант побегов из мест лишения свободы или из-под стражи: социаль-

но-правовые, социально-экономические, организационно-управленческие, социально-психологические и технические. Проведен анализ главных причин и условий, побуждающих осужденных (заключенных) к совершению побегов.

Ключевые слова: детерминация преступности, причины и условия совершения побегов, детерминанты побегов из мест лишения свободы или из-под стражи, социально-правовые, социально-экономические, организационно-управленческие, социально-психологические и технические факторы.

The article deals with the concept and maintenance of determinants of criminality in criminal-executive establishments. The basic types of determinants of escape from prison or custody are mentioned: socially-legal, socio-economic, organizational and managerial, socio-psychological and technical. The analysis of the main reasons and conditions that encourage convicts (prisoners) to commit escape.

Key words: determination of criminality, reasons and conditions of escape, determinants of escape from prison or custody, socially-legal, socio-economic, organizational and managerial, socio-psychological and technical factors.

Вступ. Дослідження проблеми детермінації злочинності загалом і різновидів злочинів зокрема є одним із першочергових і необхідних у кримінології. Особливої актуальності воно набуло нині, оскільки спостерігаються деструктивні процеси у соціально-економічному та політичному житті держави, девальвація у суспільстві цілої низки моральних цінностей; зневіра у справедливому правосудді, масове поширення корупції на різних щаблях державних органів, зростання рівня злочинності тощо.

Вчинення втеч засудженими (ув'язненими) порушує звичне функціонування кримінально-виконавчих установ, перешкоджає здійсненню правосуддя, порушує принцип невідворотності покарання, викликає обґрунтовану тривогу пересічних громадян і невіру в те, що держава здатна забезпечити їхню безпеку. Ці особи, здійснюючи втечу, опиняються в нелегальному становищі та здатні на вчинення злочину будь-якої тяжкості. Це засвідчує нагальну необхідність дослідження питань детермінації втеч із місця позбавлення волі або з-під варти задля попередження вчинення нових злочинів.

Дослідженням особливостей детермінації втеч із місць позбавлення волі або з-під варти займалися такі відомі вітчизняні та зарубіжні науковці, як В.А. Бадира, М.І. Бажанов, О.В. Беляков, І.Г. Богатирьов, О.В. Бриліантов, О.В. Бринзанська, В.Є. Бурий, В.Б. Василець, В.Є. Васильєв, О.В. Ведмідський, М.Р. Гарафутдінов, Т.А. Денисова, О.М. Джужа, О.Л. Жуйков, З.В. Журавська, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, В.Є. Квапис, О.Г. Колб, С.Ю. Лукашевич, К.В. Мазняк, О.В. Мазур, О.О. Некрасов, Ю.В. Орел, О.І. Плужник, В.К. Сауляк, В.В. Смірнов, О.Д. Сміян, В.В. Сташис, О.С. Стеблинська, С.О. Стефанов, В.Я. Тацій, І.М. Тяжкова, Ю.К. Шевелєв та ін. Вказані вчені зробили величезний внесок у вивчення цієї проблематики, водночас вони не вичерпують коло питань, що потребують свого розв'язання. Проблематика детермінації вчинення втеч вимагає подальшого наукового дослідження з огляду на постійні зміни соціально-економічних умов у державі, які призводять до змін структури і динаміки злочинності; якісного складу самих засуджених осіб, котрі відбувають покарання в місцях позбавлення волі; причин і умов вчинення втеч із місць позбавлення волі або з-під варти.

Постановка завдання. Метою статті є комплексне вивчення й аналіз основних причин та умов вчинення засудженими (ув'язненими) втеч із місць позбавлення волі або з-під варти для визначення подальших заходів профілактики та запобігання вказаному злочину.

Результати дослідження. Детермінація (від лат. *determinare* – визначати, зумовлювати) – найзагальніша категорія, що характеризує залежність одних явищ, процесів і станів у природі та суспільстві від інших, свідчить про зв'язок між речами та явищами. Детермінант – визначальний, зумовлювальний; детермінувати – визначати, зумовлювати; детермінація – про-

цес визначення, зумовлення. Процес детермінації злочинності є складною взаємодією різних форм зв'язків: функціональних; статистичних; зв'язків стану; причинних тощо [1].

Завдання визначення причин злочинності в місцях позбавлення волі полягає, на думку О.М. Джужі, в утворенні єдиної концепції, т. зв. «причинного комплексу», де мали б своє місце та роль різні детермінанти злочинності та властивості особистості тих засуджених, котрі порушують закон про кримінальну відповідальність під час відбування покарань [2, с. 120].

У науковій літературі терміном «детермінанти злочинності» охоплюються причини й умови вчинення злочинів. Продовжуючи вищевказану думку О.М. Джужі, причинами злочинності називаємо такі процеси і явища, що породжують злочинність як свій безпосередній наслідок. Умовами злочинності слід вважати такі об'єктивні обставини суспільної дійсності, які самі по собі не породжують злочинності, але «відкривають шлях» для дії причин, полегшують настання суспільно небезпечних наслідків [3, с. 79–80].

А.Ф. Зелінський зазначає, що між злочинністю та її причинами й умовами встановлюються двосторонні зв'язки і, як наслідок, злочинність діє на свої детермінанти у порядку зворотного зв'язку [4, с. 52].

Подібною з цього питання є думка О.М. Литвинова, котрий вказує, що причинами й умовами, які сприяють вчиненню злочину (забороненого кримінальним законом діяння), є сукупність необхідних, юридично значимих явищ, що закономірно і неминуче приводять до вчинення злочину [5, с. 324].

Не можна не погодитися з О.М. Джузею та С.Ю. Лукашевичем із приводу того, що причини злочинності в місцях позбавлення волі лежать у двох площинах: по-перше, вони знаходяться за межами місць позбавлення волі (тобто у суспільстві) і, по-друге, криються в самій системі виконання покарання у вигляді позбавлення волі [2, с. 125–126; 6, с. 11–12].

Цікавою також є позиція В.М. Кудрявцева, який серед причин та умов злочинності виділив суб'єктивні й об'єктивні. Суб'єктивні причини, у його розумінні, – це певні елементи соціальної психології, що суперечать ідеології суспільства і виражаються у спотворених потребах, інтересах, цілях, мотивах, моральних цінностях і правосвідомості осіб, котрі вчиняють правопорушення. Об'єктивні причини – це певні суперечності у суспільному житті, економічних і соціальних відносинах людей. Суб'єктивні умови – це демографічні й соціально-психологічні особливості населення (риси характеру, вік, стать тощо). Об'єктивні умови – це недоліки організаційного і технічного порядку, що підтримують, а інколи й живлять дію суб'єктивних і об'єктивних причин правопорушень [7, с. 126].

Переходячи безпосередньо до аналізу основних детермінант злочинності загалом і детермінант втеч із місць позбавлення або з-під варті зокрема, їх слід розподілити на такі різновиди: соціально-правові, соціально-економічні, соціально-психологічні, організаційно-управлінські та технічні. Взагалі у кримінології виділяють й інші детермінанти, котрі можуть викликати вчинення різноманітних злочинів у місцях позбавлення волі. Але ми у нашому дослідженні більш детально зупинимось саме на п'яти вищевказаних типах. Взаємодія всіх цих детермінант і викликає комплекси причин і умов злочинності засуджених.

До соціально-економічних детермінант злочинності в установах виконання покарань (надалі – УВП) належать:

1) Відсутність необхідного фінансування для будівництва сучасних кримінально-виконавчих установ і поступової модернізації й усунення недоліків технічних детермінантів злочинності у місцях позбавлення волі.

2) Неналежні умови утримання засуджених та осіб, взятих під варту, невідповідність їх міжнародним стандартам.

Як влучно вказує Ю.В. Орел: «Умови тримання мають яскраво виражену каральну суть, із ними засуджені зіштовхуються щоденно. Без перебільшення їх можна назвати такими, що ганьблять і принижують особу. Створення таких умов у кримінально-виконавчих установах насправді дискредитує такі цілі покарання, як виправлення та ресоціалізація. В особистості засудженого не можуть відбутися позитивні зміни, якщо він перебуває в умовах, не пристосованих для тримання людей» [8, с. 149–150].

3) Низький рівень державного забезпечення утримання засуджених і персоналу УВП, що спричиняє масові скорочення останнього та призводить до зростання розриву між кількістю засуджених і працівників, необхідних для забезпечення нагляду та контролю за ними.

4) Немоżliвість повного забезпечення трудової зайнятості засуджених і скорочення випуску промислової продукції, що пов'язано з економічною і фінансовою кризами в державі.

5) Зростання безробіття у місцях позбавлення волі, що сприяє поглибленню майнової диференціації засуджених.

6) Скорочення поставок матеріальних ресурсів.

7) Здебільшого засуджені використовуються на низькооплачуваних, шкідливих, важких та інших видах робіт, що перетворює це покарання за наслідками на ще більш тяжке, ніж позбавлення волі, та штовхає засуджених до втеч та інших злочинів.

8) Недоліки в медичному обслуговуванні (у медико-профілактичній роботі стосовно захворювань, виявлення та профілактики осіб, схильних до наркоманії, токсикоманії, пияцтва, та проведення належної лікувально-профілактичної роботи).

До тих, що спонукають засуджених або ув'язнених вчинити втечі, необхідно віднести такі соціально-правові чинники:

1) Цей різновид детермінантів злочинності лежить у самій природі покарання у виді позбавлення волі, яке полягає у примусовому одностатевому скупченні на обмеженому просторі (виправній колонії) великої кількості суспільно небезпечних осіб і встановленні стосовно них передбачених законом і обвинувальним вироком суду правообмежень. Детальна регламентація їхньої поведінки, нав'язування незвичних або небажаних відносин, постійний ґрунт для виникнення конфліктних ситуацій, почуття незахищеності, вороже середовище, вияв стадних інстинктів, потурання примітивним бажанням, постійне очікування образи, глузу, нападу, насильства з боку тих, хто і до арешту, і до засудження вирішував свої проблеми за допомогою сили, а також наявність можливості майже безкарно (що добре знають засуджені) вчинити будь-які форми насильства – усе це штовхає засуджених до вчинення різних за мотивами й цілями злочинів, в т. ч. і до втеч із місць позбавлення волі [2, с. 126–127].

2) Ця група чинників пов'язана з недосконалістю чинного кримінального, кримінально-виконавчого та кримінального процесуального законодавства. Нині відсутні сучасні нормативно-правові акти, які б урегульовували питання профілактики запобігання вчиненню втеч із місць позбавлення волі або з-під варти, та єдина система органів, які повинні здійснювати визначену діяльність.

3) Відповідно до ч. 3 ст. 103 Кримінально-виконавчого кодексу України перелік технічних засобів нагляду і контролю та порядок їх використання визначаються нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України [9]. Але такий нормативно-правовий акт досі не прийнято, відповідно, проблема щодо встановлення переліку таких засобів і їх використання не регламентована, що стає на заваді кримінально-виконавчим установам у перешкоджанні скоєнню засудженими протиправних дій, пов'язаних із проникненням заборонених предметів, усуненням перешкод, підготовкою та вчиненням безпосередньо самої втечі.

4) Надмірна криміналізація санкцій за вчинення злочинів, які насправді не є настільки тяжкими, щоб відбувати за них покарання за ґратами, що спричиняє переобтяження виправних закладів і погіршення умов відбування покарання, оскільки наявного фінансування не вистачає для забезпечення усіх потреб в'язнів. Це і викликає збільшення кількості втеч.

5) Немоżliвість отримання правової допомоги у зв'язку з недостатньою інформованістю засуджених про свої права.

6) Необґрунтоване надання короткострокового виїзду; відсутність закріпленого в законі положення про необхідність погодження дозволу на виїзд із прокурором, спостережними комісіями; положення щодо інформування про надання короткострокового виїзду засудженому начальника підрозділу органу внутрішніх справ населеного пункту, до якого виїжджає засуджений; відсутність у засудженого грошей на зворотній шлях; неналежний контроль за засудженими, які перебувають у короткостроковому виїзді, зі сторони працівни-

ків органів внутрішніх справ і відсутність такого прямого обов'язку в законодавстві; відсутність відомостей про зв'язки засудженого у місці його перебування тощо [10, с. 47–48].

Соціально-психологічні чинники, що сприяють вчиненню злочинів у місцях позбавлення волі (в т. ч. і втеч), визначаються особливостями психофізіологічного та психологічного середовища засуджених, які повторно вчиняють злочини у кримінально-виконавчих установах, що впливають на швидкість перебігу криміногенної мотивації; на тотожність сприйняття криміногенної ситуації та самого себе; на адекватність реагування на ситуацію [11, с. 24]. До них належать такі детермінанти:

1) Невіра у можливість захистити свої інтереси в законному порядку. Ця причина характерна для здійснення втеч на ґрунті незадоволених очікувань справедливості. Розчарування у правоохоронній системі, об'єктивності механізму правосуддя породжує в особи прагнення самостійно з'ясувати стосунки з потерпілими, свідками, адвокатами, прокурорами та іншими учасниками кримінального судочинства [12, с. 256]. Таким чином, очевидним є бажання засудженого втекти та досягти поставлених цілей.

2) Одноманітність побуту засуджених і необхідність підпорядкування регламентованим вимогам представників адміністрації нерідко призводять як до протестних дій засуджених, так і до появи потреби у зміні умов свого існування [13, с. 44–46].

3) З позиції Н.Г. Калашник можна дійти висновку, що загострення негативних психологічних станів у засуджених осіб (стану фрустрації, який породжує агресію (у т. ч. й групу), пролонгований стресовий стан тощо) відбувається насамперед у початкові періоди:

- після арешту (первинна ізоляція від суспільства);
- після суду (ефект невинуватого очікування);
- під час етапування в УВП (невизначеність, тривалі переміщення) [14, с. 10].

Отже, загострене потерпання втрати свободи на початку відбування строку покарання стає одним із рішучих моментів порушення режиму, непокори вимогам адміністрації, втечі та вчинення інших злочинів із боку засуджених.

4) Небажання відбувати кримінальне покарання взагалі у вигляді позбавлення волі.

Сам факт позбавлення волі здатний викликати в засудженого почуття протесту, розпачу, втрати життєвих перспектив, негативне ставлення до посадових осіб і громадськості, які беруть участь у процесі перевиховання [2, с. 480]. Тому варто зауважити, що відправною точкою криміногенної мотивації втечі нерідко виступає саме небажання засуджених осіб відбувати покарання у вигляді позбавлення волі, котре існуватиме, поки існує це кримінальне покарання.

5) Період перед звільненням (3–8 місяців) є дуже складним у зв'язку з очікуванням волі та труднощів, що можуть виникнути [15, с. 60].

Наприклад, якщо засуджена особа почувається нездатною до адаптації в умовах відкритого суспільства або якщо їй може загрожувати якась реальна небезпека поза межами УВП.

У періоди перед звільненням занепокоєність посилюється, а внутрішня напруга зростає. Здавалося б, мусить бути навпаки: наближення очікуваної волі має приносити відчуття задоволення й умиротворення. Працівники місць позбавлення волі знають, що найнебезпечніший період у житті ув'язнених – останні місяці перед звільненням. Часто засуджені у цей період навіть намагаються тікати, що йде всупереч усякому здоровому глузду. Психологи називають це явище виникнення нездоланного страху перед моментом досягнення давно очікуваної мети «ефектом уникнення об'єкта» [15, с. 61].

6) Конфронтація адміністрації кримінально-виконавчої установи із засудженими.

7) Потрапляння під вплив більш досвідчених осіб, засуджених за рецидивними статтями Кримінального кодексу України, які найбільш схильні до втечі.

8) Конфліктна криміногенна ситуація між ув'язненими (засудженими).

О.В. Усс до об'єктивних чинників, що сприяють виникненню конфліктів між засудженими, відносить:

а) примусовий спосіб створення соціальної спільності, реалізація якої порушує вибірковість як невід'ємну умову нормального спілкування й обмежує можливість уникнути небажаних контактів;

б) динамічність виправлення, що зумовлює неминучість перебування в одній УВП осіб, котрі остаточно розірвали усі зв'язки зі злочинним минулим, і засуджених, які й надалі мають кримінальні наміри;

в) обмеженість матеріальних ресурсів;

г) стихійну стратифікацію, тобто розмежування засуджених на кілька категорій, учасники яких розрізняються за такими ознаками, як обсяг неформальної влади, характер відносин з іншими засудженими, спосіб життя в колонії [16, с. 10–11].

9) Особливості історії життя засуджених (досвід здійснення втечі в дитячі роки з дому, дитячого будинку, інтернату, виховання в несприятливих сімейних умовах; відсутність постійного місця проживання, особливі умови проживання).

10) Особливості сприйняття ситуації, що склалася як сприятлива для здійснення втечі.

11) Певний набір індивідуальних характеристик (кримінологічних, соціально-демографічних, соціально-психологічних, особистісних) засудженої (ув'язненої) особи, які сприяють вчиненню втечі [17, с. 27–29].

12) Наявність у значної кількості засуджених тих чи інших психічних розладів, що не виключають осудності (неврастенії, істерії, психастенії, олігофренії в легкому ступені, психозів, психопатій, органічного ураження центральної нервової системи). Ці відхилення істотно зменшують здатність засудженого контролювати свою поведінку, спричиняють різке зниження інтелекту та волевих якостей, а також ускладнюють, хоча й не виключають повністю, розумовий процес і волю особи під час вчинення нею злочину. Саме тому психічні аномалії сприяють вчиненню засудженими злочинів і правопорушень. Наприклад, А.Я. Марков та А.М. Волобуєв у 1982 р. встановили наявність психопатичних відхилень у всіх осіб, які вчинили втечі [18, с. 868].

13) Конформність, залежність від інших засуджених, зумовлена обмеженим колом спілкування, неможливістю засудженого змінити за власним бажанням це середовище у разі виникнення конфліктних ситуацій, підсвідомо викликає природне прагнення вирватися на волю і, як наслідок, призводить до втеч та інших проявів ухилення від відбування покарання [18, с. 869].

14) Бажання побачити сім'ю, рідних і близьких. Подібна мотивація зазвичай формується у тієї категорії засуджених, котрі мають міцні зв'язки з родиною. У них виникає прагнення надати допомогу своїм близьким за межами УВП за будь-яку ціну. Для них не має значення, що вони наражають на небезпеку життя і здоров'я осіб, які перешкоджають втечам, так само, як і наслідки подальшої кримінальної відповідальності за цей злочин [19, с. 36].

15) Сезонні настрої. Окремі фактори, що провокують вчинення втечі, створюють умови для її здійснення, можуть перебувати поза сферою впливу працівників кримінально-виконавчих установ: посилення втеч влітку (засуджені розраховують на більш сприятливі об'єктивні можливості втечі – приховування слідів, харчування тощо); зростання і падіння зазначених настроїв у період соціально-політичних подій, прийняття правових актів (постанови про оголошення амністії, укази про помилування тощо) [19, с. 37].

16) На вчинення втеч із місць позбавлення волі або з-під варти можуть також впливати т. зв. фонові явища, котрі самостійно не містять складу злочину, але слугують появі кримінальних проявів, продукують для них живильне середовище. Такими факторами в УВП можуть бути пияцтво, вживання наркотичних засобів, токсикоманія тощо.

17) Бажання уникнути переслідувань (програш у карти чи інші азартні ігри, поставлені на «лічильник»).

18) Бажання продемонструвати свою «сміливість», підняти авторитет у злочинному суспільстві.

19) Солідарність (тікають «за компанію», наслідуючи інших).

20) Бажання обминати можливу загрозу принижень і домагань (наприклад, мужолозтва та інших статевих збочень).

21) Прагнення відбувати покарання ближче до родини та домогтися переведення в іншу кримінально-виконавчу установу.

22) Потреба хоч якось помститися адміністрації УВП, яка, на думку втікачів, буде «покарана» [20, с. 84, 87].

Не менш значущими в комплексі причин і умов вчинення втеч із місць позбавлення волі або з-під варти є детермінанти організаційно-управлінського характеру. Проведений аналіз дозволяє визначити такі основні причини й умови вчинення втеч:

1) До цієї групи можна віднести слабку діяльність співробітників кримінально-виконавчих установ, до професійних обов'язків котрих входить інформаційна робота з населенням. Трапляються непоодинокі випадки, коли у разі здійснення втеч засуджені, користуючись довірливістю звичайних людей, що керували транспортними засобами, вводили їх в оману, заздалегідь спланувавши маршрут подальшого руху за допомогою подорожнього автотранспорту [21, с. 19].

2) Недоліки в організації та забезпеченні режиму тримання осіб, які перебувають в УВП, у правовій та іншій роз'яснювальній роботі, доступ засуджених до обладнання на виробництві та до інших речей, заборонених режимом; у дотриманні правил тримання у камерах ДІЗО (дисциплінарного ізолятора) і ПКТ (приміщеннях камерного типу) на інших локальних об'єктах, що потребують особливого контролю, а також під час пересування засуджених з об'єкта на об'єкт [22, с. 240].

3) Не організована належним чином профілактична та запобіжна діяльність щодо попередження втеч у пенітенціарних закладах. Це стосується недоліків індивідуально-профілактичної роботи як із особами, схильними до втеч, що перебувають на обліках, так і з особами, які характеризуються, навпаки, позитивно, оскільки найчастіше тікають ті засуджені, котрі сумлінно працюють, беруть участь у самодіяльних організаціях, не мають жодних дорікань із боку адміністрації УВП тощо.

4) Низький рівень виховної та соціально-психологічної роботи зі спецконтингентом, поверховий підхід начальників відділень соціально-психологічної служби до проведення індивідуально-профілактичної роботи з порушниками дисципліни та засудженими, схильними до вчинення злочинів, у т. ч. втеч.

5) Незадовільний рівень організації контролю за засудженими на виробничій зоні, безпідставність виведення засуджених на виробництво без надання їм належних обсягів роботи.

6) Неналежне виконання представниками чергових нарядів покладених на них завдань і функцій, що дає можливість засудженим безперешкодно залишати житлову зону в нічний час і безконтрольно перебувати на виробництві, а також тривалий час незаконно зберігати виготовлені знаряддя для вчинення злочину [23, с. 112].

7) Наявність серйозних недоліків і прорахунків у підборі, призначенні та розстановці кадрів, передусім керівного складу та служб охорони, нагляду, безпеки, оперативних апаратів і соціально-психологічної служби [24, с. 458].

8) Відсутність реальної та систематичної інформації в адміністрації виправних закладів щодо намірів засуджених втекти та підготовки до їх скоєння.

9) Значна переповненість місць позбавлення волі спричиняє недоліки у проведенні індивідуально-профілактичної та виховної роботи з ув'язненими й ускладнює здійснення належного нагляду та контролю за ними; викликає недостатній рівень матеріально-побутового, комунального, медичного, освітнього забезпечення осіб і працевлаштування.

10) Недостатній рівень організації нагляду та контролю за засудженими з боку адміністрації УВП характерна для всіх структурних підрозділів таких установ. Головною проблемою є те, що в організації нагляду та контролю за засудженими задіяна велика кількість співробітників, котрі представляють різні структурні підрозділи пенітенціарних закладів. У цій ситуації спрацьовує психологічний механізм заміщення, за якого одна зі служб, яка бере участь у нагляді за засудженими, сподівається на сумлінність іншої, що призводить до відсутності контролю.

11) Порушення персоналом УВП встановленого порядку взаємовідносин із засудженими та норм професійної етики. Впливає на ситуацію у цьому відношенні низький рівень

матеріально-побутового забезпечення пенітенціарного персоналу, а звідси – недоукомплектованість кадрів, недостатній рівень морально-психологічного мікроклімату у колективах УВП [25, с. 488].

12) Значний некомплект (приблизно 10% від штатної чисельності) людського ресурсу, який здебільшого виконує покладені обов'язки з охорони УВП і є недостатнім для реалізації поставлених завдань [26, с. 103].

13) Недбале проведення оглядів приміщень, території, особистих обшуків ув'язнених та об'єктів кримінально-виконавчих установ може слугувати причиною вчинення втеч із місць позбавлення волі.

14) Неналежне вивчення особи засуджених, у т. ч. у вирішенні питання про переведення засуджених до дільниці соціальної реабілітації [24, с. 458].

15) Неналежний стан взаємодії УВП з іншими правоохоронними органами, особливо в частині обміну інформацією щодо засуджених та інших осіб, відсутність координуючих механізмів із цих питань, включаючи проблеми відомчої взаємодії всередині конкретної УВП. Внутрішня дисгармонія та відомча зашореність між службами колонії призводить до того, що не спрацьовує система заходів профілактики рецидивної злочинності в УВП (у т. ч. стосовно втеч із місць позбавлення волі) [27, с. 124].

16) Неприйняття своєчасних заходів щодо виявлення лідерів серед негативної частини засуджених, авторитетів злочинного середовища, ворогуючих угруповань і «руйнування» їх зсередини з метою профілактики групових і масових ексцесів тощо. Тобто не ведеться цілеспрямована й ефективна робота з блокування впливу кримінальної субкультури на середовище засуджених [2, с. 129–130]. Отже, кримінальна субкультура має суттєвий вплив на соціально-психологічні стани і поведінку засуджених у місцях позбавлення волі й інколи виступає як одна з умов вчинення злочинів (у т. ч. втеч) засудженими у процесі відбування покарання у вигляді позбавлення волі [6, с. 12].

Як технічні детермінанти вчинення втеч слід розглядати:

1) Недосконалість інженерних споруд і технічних засобів нагляду, контролю й охорони. Інженерно-технічні засоби охорони і нагляду, які нині використовуються в УВП, за своїми тактико-технічними характеристиками й у зв'язку із тривалими термінами експлуатації застаріли і морально, і фізично [28, с. 191].

2) На думку І.М. Копотуна, основною з детермінант проникнення заборонених предметів до засуджених є незадовільний стан технічних засобів охорони, спеціальної техніки, засобів зв'язку, 90% із яких є технічно застарілими і перебувають в експлуатації більше 40 років. У багатьох установах відсутні технічні засоби, призначені для перевірки осіб, котрі заходять на територію УВП, а також здійснення огляду посилок, передач, бандеролей [25, с. 489].

3) Як вказує О.Б. Пташинський, технічні віктимологічні детермінанти злочинності у виправних колоніях є наслідком використання застарілої охоронної сигналізації, інженерно-технічних засобів охорони, систем цілодобового стеження за засудженими, їх технічної недосконалості, відсутності необхідної апаратури для перевірки посилок і передач, неналежного догляду за автотранспортом, залізничними вагонами, зокрема спеціальними для перевезення засуджених. Так, згідно з даними деяких дослідників за часи радянської епохи в Україні було збудовано лише два СІЗО, а будівництво нових колоній здійснюється не за типовими проектами, а на базі колишніх військових частин [29, с. 34–35].

4) Невиконання адміністрацією колоній вимог Державної кримінально-виконавчої служби України щодо забезпечення доступу та систематичного огляду і перевірки усіх об'єктів, розміщених у 15- та 50-метрових смугах зон, що знаходяться під охороною [20, с. 58].

5) Недостатня щільність противтечових загороджень у зовнішніх заборонених зонах об'єктів виправних установ, що не забезпечує гарантованого затримання осіб, які вчиняють втечу, в межах забороненої зони.

6) Слабке освітлення територій заборонених зон і 15-метрових смуг.

7) Нерегулярний огляд місць, що можуть бути використані засудженими для втеч (підземних комунікацій або ймовірного ведення підкопів тощо) [19, с. 35].

Висновки. Резюмуючи вищевикладене, доходимо висновку про те, що ключові детермінанти втеч із місць позбавлення або з-під варті необхідно розподілити на такі різновиди: соціально-правові, соціально-економічні, соціально-психологічні, організаційно-управлінські та технічні. Матеріали проведеного нами дослідження свідчать про переважачу роль соціально-психологічних та організаційно-управлінських чинників. Перелічені заходи, безперечно, не є вичерпними, але їх дотримання дозволить якщо не ліквідувати вчинення втеч повністю, то принаймні мінімізувати їхній рівень.

Список використаних джерел:

1. Іванов Ю.Ф. Кримінологія : навчальний посібник. Київ : Паливода А.В., 2006. 264 с.
2. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посібник / за ред. О.М. Джужі. Київ : НАВС, 2013. 620 с.
3. Курс кримінології : підручник : у 2 кн. / О.М. Джужа та ін. ; за заг. ред. О.М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2001. Кн. 1 : Загальна частина. 352 с.
4. Зелинский А.Ф. Криминология. Курс лекций. Харьков : Прапор, 1996. 260 с.
5. Литвинов О.М. Поняття і класифікація причин та умов, що сприяють вчиненню злочину. *Форум права*. 2008. № 2. С. 323–327. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2008_2_41.
6. Лукашевич С.Ю. Кримінологічна характеристика та попередження злочинності засуджених в місцях позбавлення волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2001. 18 с.
7. Кудрявцев В.Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования. Москва : ФОРУМ-ИНФРА-М, 1998. 215 с.
8. Орел Ю.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України : монографія. Харків : ТОВ «В справі», 2016. 416 с.
9. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 3. Ст. 21.
10. Гоманюк О.О. Питання взаємодії установ виконання покарань з іншими органами щодо ухилення від відбування покарання. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2015. № 2. С. 42–52.
11. Старков О.В. Основы криминологии : монография. Уфа : УЮИ МВД РФ, 1997. 263 с.
12. Стеблинская О.С., Ярмолюк О.В. Окремі питання втечі з місць позбавлення волі або з-під варті. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія : Право*. 2016. № 1 (13). С. 253–259.
13. Бартелеми П. «Заклученные» для науки, или 40 лет Стэнфордскому эксперименту. *Ведомости уголовно-исполнительной системы*. 2011. № 12. С. 44–46.
14. Калашник Н.Г. Реформування пенітенціарної системи України. Практика виконання альтернативних покарань. *Інформаційний бюлетень* / за заг. ред. Н.Г. Калашник. Київ : ДДУПВП, 2008. С. 8–14.
15. Основы пенітенціарної педагогіки і психології : навчальний посібник / С.Ю. Замула та ін. ; за заг. ред. В.М. Синьова. Біла Церква, 2003. 101 с.
16. Усс А.В. Конфликты между осуждёнными, сопровождающиеся насильственными посягательствами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : Томск, 1980. 19 с.
17. Чернышкова М.П., Дебольский М.Г., Дегтярева О.Л. Факторы, способствующие совершению побега из мест лишения свободы, и их профилактика. *Уголовно-исполнительная система: право, экономика, управление*. 2016. № 4. С. 27–29.
18. Криминология : учебник / под общ. ред. А.И. Долговой. Москва : Норма, 2005. 912 с.

19. Бурый В.Е. Причины совершения осужденными побегов из мест лишения свободы: криминологическая характеристика. *Проблемы укрепления законности и правопорядка: наука, практика, тенденции*. 2014. № 7. С. 33–38. URL: https://elibrary.ru/download/elibrary_23030618_55267465.pdf.
20. Смирнов В.В. Предупреждение групповых побегов из исправительных учреждений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Москва, 1998. 175 с.
21. Ефаркин А.А. Профилактические мероприятия по предупреждению побегов осужденных из учреждений ГУФСИН России по Красноярскому краю. *Уголовно-исполнительная система сегодня: взаимодействие науки и практики*. Новокузнецк, 2014. С. 19.
22. Гула Л.Ф. Детермінанти злочинності в кримінально-виконавчих установах. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2018. Вип. 2. С. 235–243.
23. Колб О.Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 509 с.
24. Ведмідський О.В. Основні детермінанти втеч з місць позбавлення волі або з-під варти. Криминологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна криминологія) : посібник / за ред. О.М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2013. С. 455–459.
25. Копотун І.М. Криминологічна характеристика проникнення до засуджених до позбавлення волі заборонених предметів. *Форум права*. 2013. № 1. С. 486–491. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_1_83.pdf.
26. Лисенко М.І. Ізоляція засуджених до позбавлення волі на певний строк у виправних колоніях : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2017. 218 с.
27. Журавська З., Батюк О. Злочинність в установах виконання покарань: основні детермінанти. *Історико-правовий часопис: Східноєвропейський нац. ун-т імені Лесі Українки*. 2013. № 2. С. 122–125.
28. Назаренко В.В. Проблеми правового регулювання використання інженерно-технічних та спеціальних засобів охорони виправних колоній. *Форум права*. 2015. № 1. С. 190–194. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_1_33.pdf.
29. Пташинський О.Б. Пенітенціарна система України : монографія. Київ : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. 204 с.
30. Автухов К.А., Ткачова О.В, Яковець І.С. Особливості діяльності окремих підрозділів кримінально-виконавчої системи : навчальний посібник / за ред. А.Х. Степанюка. Харків : Право, 2012. 152 с.

